

Papierkrieg: Quellen zur Geschichte des Ersten Weltkrieges in Archiven Österreichs, Deutschlands und Tschechiens. *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 57 (2014)

57. številka Obvestil Državnega arhiva Avstrije je posvečena virom za zgodovino prve svetovne vojne. Na ta način so pri Generalni direkciji omenjenega arhiva obeležili stoto obletnico začetka velike vojne. Zbornik obsega 299 strani in je v A5-formatu, poleg besedila je v njem tudi 16 črno-belih slik. Naslovnico krasi fotografija iz Zbirke slik in avdiovizualnih posnetkov prve svetovne vojne, ki jo hrani Dunajski vojaški arhiv (Wiener Kriegsarchiv), prikazuje pa črnogorske žene s culami. Izmed ostalih slik velja izpostaviti fotografijo pripadnikov 2. domobranskega pehotnega polka pri Lepeni iz leta 1915 (posneto torej na soški fronti) ter fotografijo ruskih vojaških ujetnikov med gradnjo ceste blizu Solnograda (Salzburg).

Zbornik zajema gradivo iz 12 arhivskih ustanov Avstrije, Nemčije in Češke, uvodna beseda je pripadla Rudolfu Jeřábku iz Arhiva Republike (Archiv der Republik) kot posebne enote avstrijskega državnega arhiva. Jeřábek opozarja, da gre pri predstavitvi virov kljub precej specifični tematiki vendarle za dokaj splošen, površinski pregled. Predstavljeno ni samo spisovno gradivo upravne in pravosodne oblasti, temveč tudi gradivo slikovnih zbirk, različnih pričevanj, strankarskih in društvenih dokumentov, zapuščin ipd., vse to na nivoju arhivskih fondov oz. zbirk, podfondov ali serij.

Gerhard Gonsa predstavlja vire Dunajskega hišnega, dvornega in državnega arhiva (Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv – HHStA). Največji poudarek daje virom za avstrijsko zunanjepolitično zgodovino prve svetovne vojne – slednji so v fondu zunanjega ministrstva (npr. zaupna korespondenca Dunaja z Berlinom, St. Peterburgom, Rimom itd., analize in poročila o dogajanju v državah, vpletenih v vojno, problematika vojnih ujetnikov, problematika v tujini interniranih Avstrijcev, nadzor nad poročanjem tujih medijev itd.). V sklepnem delu prispevka je predstavljeno tudi ostalo, za prvo svetovno vojno pomembno gradivo – dnevniki, spomini ali korespondence posameznih politikov, diplomatov, uradnikov in drugih pomembnejših osebnosti, zapuščine članov cesarske družine, zbirka državnih pogodb, dokumenti iz cesarjevega kabineta ipd.

Vojne vire, ki jih hrani državni Narodni arhiv v Pragi (Národní archiv, do leta 2004 Osrednji državni arhiv v Pragi (Státní ústřední archiv v Praze)), predstavljata Milan Vojáček in Jan Kahuda. Gre za gradivo češke osrednje in deželne uprave. V gradivu vseh za prvo svetovno vojno pomembnih fondov je moč najti dokumente v zvezi z razpoloženjem ljudstva, protivojnimi protesti in drugimi zborovanji, oskrbo prebivalstva, pregonom državnih sovražnikov, gospodarskim stanjem, nadzorom nad mediji, vojaško mobilizacijo, oskrbo in transportom vojakov, diplomatskimi stiki s tujino, političnim dogajanjem v drugih državah ipd. S področja deželne uprave je v prispevku predstavljeno gradivo Deželnega zbora (Zemský výbor), ki obsega zadeve v zvezi z vojnimi posojili, medicinsko in drugo oskrbo ranjenih ali ujetih vojakov, zasego bakra in transportne živine itd. Ob koncu prispevka je v zelo strnjeni obliki naštet tudi gradivo drugih čeških arhivov na temo prve svetovne vojne.

Sledi predstavitev gradiva sedmih avstrijskih deželnih arhivov: gradiščanskega (avtor prispevka je Michael Perschy), koroškega (Thomas Zeloth), gornjeavstrijskega (Cornelia Sulzbacher), solnograškega (Oskar Dohle), štajerskega

(Wolfgang Weiss), vorarlberškega (Wolfgang Weber) ter dunajskega mestnega in deželnega arhiva (Karl Fischer).

Izmed omenjenih ima prvi arhiv zaradi teritorialne pripadnosti Gradišćanske ogrskemu delu monarhije svojevrstno strukturo upravnih fondov, veliko dokumentov pa je tudi v madžarskem jeziku. Avtor v uvodnem delu prispevka na kratko razloži razvoj uprave v nekdanji Ogrski po letu 1848 in poznejše spremembe po razpadu monarhije. V nadaljevanju poda seznam fondov, ki vsebujejo gradivo iz časa prve svetovne vojne – to so npr. fond Gospoščina Battyány Kittsee, skupina fondov občin (klasificiranih po geografski legi od severa proti jugu), s področja uprave opozori na gradivo v zvezi s priključitvijo Gradišćanske k Avstriji (dokumenti o ljudskih zborovanjih, spomenice ipd.), tu je še gradivo političnih strank, gradivo s področja šolstva, omeni tudi zapuščine (tako je npr. Gustav Gewinner zapustil bogato zbirko vojaških kart), iz gradiva zbirke nekdanjega deželnega muzeja pa avtor opozori na posamezne plakate, letake, fotografije, razglase itd.

Tudi celovški Koroški deželni arhiv (Kärntner Landesarchiv) ima določeno posebnost, saj je bila Koroška edina današnja avstrijska zvezna dežela, kjer je med prvo svetovno vojno potekala fronta, vojaški spopadi na Koroškem pa so se nadaljevali tudi po premirju, saj je na jugu potekala »obrambna vojna« (Abwehrkampf) zoper jugoslovansko okupacijo. Avtor zato v sklopu pregleda virov iz prve svetovne vojne predstavlja tudi gradivo iz let 1918–1921. S področja deželne uprave gre za gradivo koroške vlade in njenih organov, deželnega zbora ter okrajnih glavarstev (Borovlje (Ferlach), Celovec (Klagenfurt), Beljak (Villach), Velikovec (Völkermarkt), Volšperk (Wolfsberg)), od arhivskih zbirk pa izpostavi gradivo o boju za koroško mejo, zbirko dokumentov o padlih vojaki ter gradivo udeležencev vojaških spopadov (dnevniki, spomini, korespondenca, fotografsko in grafično gradivo itd.). Tu je še gradivo različnih združenj in društev (vojnih vdov, brambovcev, invalidov ipd.) ter zapuščine.

Za preučevanje virov, ki se nanašajo na ozemlje današnje Slovenije, je poleg koroškega pomemben tudi graški Štajerski deželni arhiv (Steiermärkisches Landesarchiv). S področja deželne uprave je to gradivo državnega namestništva in deželne vlade, deželnega zbora in okrajnih glavarstev (mdr. tudi šest škatel fonda Okrajno glavarstvo Maribor), ki se dotika številnih področij življenja – družbenopolitičnega, gospodarskega, kulturnega, zdravstvenega, šolskega, vojaškega idr. Kar se tiče pravosodja, sta navedena samo fonda Deželno sodišče Gradec in Finančna prokuratura Gradec. Na področju fondov korporativnih teles in zasebnih arhivov lahko najdemo spisovno gradivo mest, občin, trgov, župnij itd., tudi gradivo osebnih in družinskih fondov ter zapuščin. Izpostaviti velja gradivo 47. pehotnega polka, katerega naborni okraj je bil Maribor, gradivo pa vsebuje vojaške karte, vojne dnevnike, častniška povelja, fotografije z bojišč in družabnih srečanj vojakov, krajinske slike in osebne portrete. Od arhivskih zbirk pa so npr. našteje zbirke plakatov, razglednic, portretov, rokopisov, zbirka 20. stoletja (ki obsega praktično vse zvrsti gradiva) in časopisna zbirka (kjer izstopajo digitalizirani izvodi lista Kleine Zeitung 1914–1918).

Nemčija je v zborniku zastopana z Oddelkom vojaškega arhiva Zveznega arhiva (Bundesarchiv). Oddelek ima sedež v Freiburgu, filmsko gradivo pa hranijo v Berlinu. Večina gradiva oddelka v Freiburgu se nanaša na nemško (prusko) vojsko ter na njeno bojno delovanje na kopnem, morju in v zraku. Avtor prispevka je Thomas Menzel.

Gradivo Dunajskega vojnega arhiva (Wiener Kriegsarchiv) predstavlja njegov direktor Christoph Tepperberg. Kar se tiče dokumentov vojaške narave, lahko dunajski arhiv označimo za enega najpomembnejših vojnih (vojaških) arhivov v Evropi. Obsega namreč gradivo vojaških centralnih in območnih poveljstev, gradivo mornarice ter zbirke vojaških zapuščin, kart in slik/fotografij. Skupna količina gradiva je okoli 50 tekočih kilometrov, od tega se približno polovica gradiva nanaša na čas prve svetovne vojne (in tudi na ozemlje današnje

Slovenije). Gradivo omenjenega arhiva pa ni pomembno samo z vidika preučevanja vojaškega dogajanja, temveč sega tudi na civilno področje (npr. zbirka letakov, plakatov in časopisnih izrezkov, slikovna in avdiovizualna zbirka, dokumenti o civilistih, zaposlenih v vojaški industriji, ipd.).

Martin Prieschl predstavlja vire za zgodovino prve svetovne vojne iz Arhiva 2. domobranskega pehotnega polka (Landwehrinfantrieregiment) v Linzu. Ker je bil polk udeležen tudi v bojih na soški fronti, je lahko gradivo posebej zanimivo tudi za Slovence. Sestavljajo ga dokumenti gornjeavstrijskih prostovoljnih strelcev in linškega brambovstva (poročila, dnevniki, pesmarice, razglednice, pisma ipd.), fotografsko gradivo, zbirka osmrtnic in zapuščine.

V zborniku podan seznam gradiva služi le kot izhodišče za uporabnike, ki bi hoteli preučevati vire za zgodovino prve svetovne vojne. V posameznih arhivih so za navedene fonde in zbirke na voljo tudi različno kakovostni iskalni pripomočki. Ponekod gradivo še niti ni popisano v zadovoljivi meri, drugje pa je moč brskati in poizvedovati po informacijah o gradivu tudi prek spleta. Ker so med dokumenti v gradivu predstavljenih arhivov tudi taki, ki se nanašajo na slovensko ozemlje, je zbornik lahko koristen tudi za slovenske raziskovalce, tako tiste, ki preučujejo vojaško zgodovino, kot tudi tiste, ki raziskujejo civilno sfero.

Boštjan Zajšek